

Anglosakson ve Kıta-Avrupası Geleneğinde Darbeler

Fatih YILDIZ*

Özet

Darbe genel olarak askeri gücün/ ordunun, demokratik bir devletin seçilmiş hükümetine ya da totaliter otoriter bir devlette siyasal iktidarı elinde bulunduran bir iktidara karşı planlanmış bir şekilde güç/ zor/ şiddet kullanarak ya da güç kullanabileceği tehdidi ile var olan siyasal iktidarın yerine geçmesidir. Aslında darbelerin sonuçlarına baktığımızda ya siyasal iktidardaki kişi devrilmektedir ya da bir rejim değiştirilmektedir.

Anglosakson ve Kıta-Avrupası geleneği tarihi, modern ulus devletinin; siyasal alandaki (Fransız İhtilali), sosyal alandaki (Reform ve Rönesans hareketleri) ve ekonomik alandaki (sanayi devrimi) evrimsel ve devrimsel sürecidir. Bu nedenle Anglosakson ve Kıta-Avrupası devletleri, modern ulus devletlerdir. Bu akademik çalışmanın temel dayanak noktası, bu modern ulus devletlerde darbenin neden olmadığı ya da neden nadir olarak görüldüğüdür. Genel olarak modern devletlerin, siyasal anlamda demokrasi anlayışı ve yapısı, sosyal anlamda demokratik yapının doğal süreci olan eleştirel aklın varlığı, iktisadi anlamda serbest piyasa ekonomisinin en büyük paydaşlarından olması ve en önemlisi askeri bürokratik elitizmin (askeri vesayet) olmaması nedeniyle sivil-asker arasındaki ilişkide sürekli sivil tarafın belirleyici olması, neden bu devletlerde darbe olmadığına karşılığıdır.

Anahtar Kelimeler: *Anglosakson Gelenek, Kıta-Avrupası Geleneği, Darbe, Darbe Girişimi*

The Coups in Anglo-Saxon and Continental-European Traditions

Abstract

The coup is the replacement of the existing power military force against the administration of chosen democratic government or a power that holds political force of totalitarian-authoritarian government by using force or threatening. In fact, as a result of the strike, either the person who has political power is relegated or a regime is changed.

The history of Anglo-Saxon and Continental-European is an evolutionary and revolutionary political (French Revolution), social (Reform and Renaissance) and economic (Industrial Revolution) field of modern nation state. Therefore, the nations of Anglo-Saxon and Continental-European are modern nation states. The mainstay of this research is about the absence of democracy on political field, the critical mind which is natural process of the structure of democracy on social field, to be one of the most biggest stakeholders of free market economy on economy field and as most important the fact that civilian party is always decisive in relationship between civilian-military because of the absence of military domination are the reasons why there is not any strike in these nations.

Keywords: *The history of Anglo-Saxon, The history of Continental-European, The Coup, Coup Attempt*

* Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi
E-Posta: fathyildiz@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5730-2080

Giriş

Bu akademik çalışmanın temel amacı, Anglosakson ve Kıta-Avrupası geleneğinde darbe ve darbe girişimlerinin niçin görülmediğine veya belli dönemlerde görüldükten sonra özellikle 1980 yılından itibaren niçin bir daha görülme ihtimalinin çok zayıf olmasının sebepleri incelenmektedir.

Anglosakson ve Kıta-Avrupası genel anlamda İngilizce konuşan ya da konuşmayan devletler olarak ayrılmaktadır. Anglosakson ülkeleri başta Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda olarak sıralanmaktadır. Kıta-Avrupası ülkelerini ise başta Fransa ve Almanya, İtalya, İspanya, Portekiz gibi ülkeleri sayarak listeyi genişletebiliriz. Bu listeye bir Kıta-Avrupası ülkesi olarak Türkiye de dahil edebilir. Çünkü İmparatorluğun son döneminde gerek askeri gerekse sivil (diplomasi) modernleştirici elitisyen bürokratlar, Osmanlı-Türk modernleşme sürecinin idari alanında (1864 Vilayet Nizamnamesi) Fransız yönetim yapısını kabul ederek ülkenin idari yapısını reforme etme girişiminde bulunmuşlardır.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde darbenin genel bir kavramsal çerçevesi verilmektedir. Burada dikkat ettiğimiz unsur, darbe ile devrim arasında ayırım yapmamızdır. Çünkü devrimler genel olarak siyasal iktidarın toplum üzerinde bir meşruiyet bozumu sonrasında ortaya çıkan karışıklık durumudur. Burada siyasal sistem üzerine 'consensus', 'dissensus'a dönüşmektedir. Darbeler ise ya iktidarı ya da rejimi değiştirmek için belli bir plan sonucunda uygulanan ve başarılı olan bir süreçtir.

Çalışmanın diğer iki bölümünde ise Anglosakson ve Kıta-Avrupası geleneğinde görülen bazı darbeleri tarihsel olarak ayrıntılı bir şekilde inceledik. Çalışmadaki en ilginç nokta 1933 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde bir darbe girişimi olduğu iddiasıdır. Aynı zamanda çalışmada üzerinde durduğumuz devletlerden sadece İngiltere'de modern anlamda darbe diyebileceğimiz bir darbe olmamıştır. Gördüğümüz kadarıyla Anglosakson geleneğine haiz ülkelerde darbe ve darbe girişimleri yoktur. Kıta-Avrupası'na bakacak olursak Almanya'da Kapp Darbesi, Birhane Darbesi ve Hitler'e düzenlenen hem suikast hem de darbe teşebbüsleri, Fransa'da ise yılında bir darbe (1958) bir de darbe girişimi (1961) görülmektedir.

1. Darbe: "Baskı-Zor Kullanma"

Darbe kavramının kelime kökeni Arapçadan türemektedir. Darbe, 'darba' [drb] kökünden gelerek; vuruş, vurgu anlamına gelmektedir (<https://www.etimolojiturkce.com>). Osmanlıca anlamına baktığımızda 'darbe- darabat', 'vuruş, vurma, çarpma' (<https://osmanlica.ihya.org>) manasında aşağı yukarı aynı anlamlarda kullanılmaktadır. İngilizce ve Fransızca 'coup -coup d'état' kelimeleri darbe, askeri darbe, hükümet darbesi (<http://www.fransizcasozluk.net>) karşılığında kullanılmaktadır. Darbe ülkemizde genelde hükümet darbesi, askeri darbe olarak dile getirilmektedir. Türk Dil Kurumu'nda darbe, "bir ülkede baskı kurarak, zor kullanarak veya demokratik yollardan yararlanarak hükümeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işi" (<http://www.tdk.gov.tr>) olarak ifade edilmektedir.

Kapsamlı bir şekilde darbe tanımlaması yapacak olursak; genelde askeri gücün demokratik bir ülkede seçilmiş bir hükümeti veya zor kullanarak siyasal iktidarı elinde bulunduran bir iktidarı, planlanmış bir şekilde güç/ zor kullanarak ya da güç/ zor kullanacağı tehdidi ile var olan siyasal iktidarın yerine geçme realitesi şeklinde bir tanım karşımıza çıkar. Darbe ya bir iktidardaki kişiyi devirmek ya da bir rejimi değiştirmek için yapılmaktadır. Bu nedenle darbeler ile devrimler birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Çünkü devrimler yapıları itibari ile siyasal sistem üzerindeki

uzlaşmanın (consensus) ortadan kalktığı durumlarda söz konusu olur. Rejim üzerindeki mücadele, başka bir deyişle meşruluk çatışması, temel anlaşma yokluğu (dissensus) barışçı yollardan giderilemeyecek olursa, soysal gerilim en sonunda bir patlamaya, ihtilale yol açar. İhtilal ortamının oluşabilmesi için, sosyal yapıda ve sosyal güçler dengesinde köklü bir değişimin olması, bu değişimlerin yerleşmiş meşruluk anlayışlarına alternatif teşkil edebilecek yeni bir meşruluk anlayışını beraberinde getirmesi, bu meşruluk inancının toplumdaki temel anlaşmayı bölebilecek ölçüde yaygınlaşmasıyla önemli bir kesimin desteğini kazanması, bölünmenin barışçıl yollardan giderilememesi (Fedayi, 2014: 29-30), tüm bu şartların oluşması bir ihtilalin/ devrimin olması gayet doğal bir süreci beraberinde getirir. Darbeler bu tür evrimsel süreci takip etmezler. Daha doğrusu bir darbenin olabilmesi için askeri kuvvetlerin düzenli ve kapsamlı bir darbe planı hazırlanması, aynı zamanda bu darbe planının uygulanabilmesi için gerek siyasal gerekse sosyal ve ekonomik bir kargaşa ortamının olması gerekmektedir. Bunun yokluğunda ise bir kargaşa durumunun yaratılması zorunludur.

Başarılı darbe girişimlerinin hemen hepsinde lider değişimi söz konusu iken, çok az kısmında rejim değişikliği ortaya çıkmaktadır. Rejimi değiştirmek için yapılan darbeler, çoğunlukla mevcut iktidar grubu tarafından dışarıda bırakılan toplumsal sınıflar ya da elit grupların desteğinde askerlerce yapılmakta, reformist bir yaklaşım sonucunda yeni bir yönetim sistemi ortaya çıkmakta ve darbeyi gerçekleştiren grupların çıkarına ekonomik bir yapı oluşmaktadır (Gök, 2018: 8). Sadece siyasal iktidarı değiştirmek için yapılan darbeler ise rejim değişikliği istenen darbelerin tam tersi olarak rejimin muhafazası için yapılan darbelerdir. Aslına bakacak olursak bu gibi darbelerin özünde rejimin muhafazası, darbeyi yapanların darbenin 'meşruiyetini' sağlamak için kullandığı temel söylemlerdendir. Çünkü darbe yapıldıktan sonra her ne kadar darbecilerin silahlı kuvvetleri olsa da zor, şiddet veya kuvvet kullanarak kendilerini belli bir zamana kadar ülkede siyasal iktidar olarak kabul ettirebilirler. Darbeciler, yapılan darbenin ne için yapıldığını yani kendi meşruiyetlerini (demokratik ülkelerde herhangi bir şekilde kabul edilirse bile) kabul ettirmek zorundadırlar. Bu nedenle darbecilerin darbe bildirisi, halka sunulan bir 'meşruiyet bildirisi' dir.

Ulus-devletlerin ortaya çıkmaya başlamasıyla beraber, ulus-devletin bir kurumu olan demokrasi aslında modern darbelerinde ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Modern devlet sürecinde de birçok iktidar, güç/ zor/ şiddet yoluyla el değiştirmekte iken demokratik yönetimlerle birlikte bu değişimin adı askeri darbe, hükümet darbesi oldu. Bu neden ile demokrasi kavramını biraz irdelememiz gerekmektedir.

Demokrasi, genel anlamıyla halkın kendi kendini yönetebilmesidir. Bu yönetim biçiminde hükümet gücünü halkın istencinden almaktadır. Yani devlet yönetimi doğrudan halkın seçtiği temsilciler tarafından yapılmaktadır. Soysal ilişkiler açısından demokrasi, insanın saygınlığına değer veren, kişilerin karşılıklı anlayış içerisinde birbirlerine özgürlük tanıyan ve bütün için sorumluluk duygusuyla birlikte onlara yaşam alanı sunan bir kurumdur (Akarsu, 1998: 93). Demokrasinin en önemli özelliği halkın rızasını kazanarak onlara özgürlüklerin muhafazasını vadeder (Heywood, 2012: 170-174). İşte bu noktada demokrasiden saporak siyasal iktidarı zor, baskı ve şiddet ile iktidardan uzaklaştırma sürecinin adı 'darbe'dir. Bu süreçte herhangi bir yasallık aranmaz, darbecilerin yaptığı her eylem, darbecilere göre kendi içerisinde rasyoneldir.

Darbe gerek planlanması ile gerekse bu planın uygulanmasıyla bir daha geri dönüşü olmayan bir süreçtir. Bu süreçte ya başarılı bir darbe sonrasında iktidar ele geçirilir ya da darbe bir girişim olarak kalır ve gerekli cezai müeyyide uygulanır. Onun için ayrıntılı bir darbe planına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu plana göre ilk olarak askerler tarafından siyasal iktidar ve muhalefet

liderleri tutuklanırlar, parlamento, limanlar ve havaalanları gibi stratejik yerler ve televizyon, radyo ve telefon gibi iletişim olanakları ele geçirilir. Daha sonra devlet televizyonu ve radyolarından devrilen hükümeti suçlayan açıklamalar yapılır ve tüm problemlere kısa sürede çözüm bulunacağı sözü verilir. Bu noktadan sonra bir darbenin başarılı olup olamayacağı için en kritik süreç başlar (Atay, 1998: 40-41).

Darbe planının hazırlanmasında ve uygulanmasında gereken en önemli husus halktır. Güç dengesi bağlamında bakıldığında silahlar ile donatılmış darbeciler ile silahsız olan halk arasında önemli bir fark vardır. Esasen bir emri vaki olan darbelere cuntanın dışında kalan askerlerin ve halkın direnç gösterip göstermeyeceği büyük önem arz etmektedir. Darbe planları gizli şekilde yapıldığından, darbeyi planlayan cuntalar bakımından da darbeye gösterilecek destek ya da direnci ön görmek hayli zordur[†] (Meyersson, 201: 5, aktaran, Gök, 2018: 8).

1950'den günümüze kadar dünya genelinde birçok başarılı, başarısız darbeler ve darbe girişimleri olmuştur. M. Powell ve C.L. Thyne, 1950'den 2010'a kadar darbelerin küresel yoğunluğunu hesaplamışlardır.

Bu raporu kısaca gözden geçirdiğimizde karşımıza ayrıntılı bir veri havuzu çıkmaktadır. Bu çalışmada 1950–2010 yılları arasında toplamda 94 ülkede darbe girişimi yaşanmıştır. Dünya genelinde darbelerin görüldüğü en yoğun yerler olarak; Afrika (169 darbe ve girişimi %51,5 başarı), Latin Amerika (145 darbe ve girişim %48,3 başarı), Ortadoğu (59 darbe ve girişimi %55,9'luk başarı) ve Asya (72 darbe ve girişimi %45,8'lik bir başarı) görülmektedir. Burada hem 12 tane darbe ve girişimi olarak hem de %33,3' lük bir başarı olarak Avrupa bölgesi en istikrarlı bölgedir (Powell- Thyne, 2011: 255).

Bu istatistiksel verilerden çıkacak önemli sonuçlardan bir tanesi aslında batı-doğu arasındaki modernleşme ve modernleştirme süreciyle yakından alakalı bir durumdur. Çünkü batı, orta çağdan beri hep evrimselleşerek kendi kurumlarını yaratmaktadır. Batının orta çağdan günümüze kadar gelen bu evrimsel sürecin adı modernleşmedir.

Modernleşmenin tarihsel kökenleri, orta çağ feodal düzeninin sarsılmasına yol açan yeni ticaret ve ulaşım kanallarının bulunması sonucunda tüccarların ticareti geliştirmesiyle kentlere hareketlilik kazandırmasının getirdiği ekonomik, kültürel ve siyasal alanlarda gelenekselden kopuş sürecinde bulunmaktadır. Bu süreç içerisinde oluşan ulus-devletin temelleri, orta çağın sosyal, siyasal ve ekonomik yapısını değiştiren unsurların birbirleriyle olan etkileşimleridir. Yani burada modernleşme süreci, her alanda kesin ve keskin bir farklılaşmanın aksine yüzyıllar boyunca süregelen değişimin yarattığı bunalım ortamının fırsata dönüşüm sürecidir.

[†] 15 Temmuz 2016 darbe girişimine baktığımızda başarılı bir darbe planının başarısız bir şekilde uygulandığını görmekteyiz. Çünkü planın deşifre olması da bir plansızlığın ya da başarısızlığın sonucudur. Darbe planının deşifre olmasıyla darbenin klasikleşmiş darbe zamanı olan saat 5'ten bir gün öncesi akşamüzerine alınması nedeniyle darbe planının ilk adımı uygulanmamıştır. Çünkü sabah saatlerinde sokakların boş olmasıyla birlikte silahlı tertibatın hazırlanması daha kolaydır. Fakat akşamüzeri yaşanan bu darbe girişimi haberinin televizyonlara, internet haberlerine ve sosyal medyaya anında yansması silahlı tertibatın yapılmasını daha da zor kılmıştır. Bu olay halkın direnci noktasında ve darbenin bir girişim olarak kalma hususunda önemli bir örnektir. Aynı şekilde Venezuela'da 2002 ve 2017 yıllarında hükümete yapılmak istenen askeri müdahale halkın karşı direnciyle bastırılmıştır.

Sosyal alanda, Reform, Rönesans ve Aydınlanma hareketleri ile feodal yapıdaki senyör-serf ilişkisinin bozulmasının yanı sıra kilisenin etkinliğini de sarsarak toplumsal yapının şekil değiştirmesi; siyasal alanda, birçok parçaya ayrılmış feodal güçlerin yavaş yavaş merkezi güçlere evrilerek mutlak monarşilere/ krallıklara dönüşmesi (Machiavelli, Bodin), daha sonra meşruiyet kaynaklarının değişmesi sonucunda mutlak monarşinin ulus devlete evrilmeleri (Hobbes, Locke ve Rousseau); ekonomik alanda ise kapalı tarım ekonomisinin aksine sınır ötesi pazar alanı yaratma düşüncesini vadeden kapitalist sistemin sonucu olarak meydana gelen Sanayi Devrimi; modern ulus-devletin tarihsel ve felsefi kökenleridir. Batı bu süreç sonucunda modern ulus devlet kurumlarını elde ederken, doğunun payına ise hep bu kurumlara ulaşma, ulaştırılma hedefi (muasır medeniyet seviyesine çıkma) kalmıştır.

Burada en temel düşünce batı gibi güçlü olmak için batının kurumlarını almak. Bir devlet politikası olarak batı gibi olma 19. yüzyıldan başlayarak ve günümüzde de devam eden temel amaçların başında gelmektedir. Batılılaşmayı bir misyon olarak gören devlet seçkinleri -ki bunlar genellikle askeri bürokratlar olmaktadır- bizim konumuz dahilinde darbelerin veya darbe girişimlerinin planlayıcılarıdır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi başarılı bir darbenin iki türlü sonucu olur: ya rejim değişir ya da iktidar sahibi değişir. Ülkenin bir kurucu unsuru olarak kendisini gören ve bunu devam ettirmek isteyen askeri bürokratlar/ askeri elitler veya bunların içerisinde çıkan bir grup asker, ülkenin mevcut rejimini değiştirmek değil aslında tam tersine rejimi değiştirmek isteyen siyasal iktidarı halk için halka rağmen devirerek rejimin koruyuculuğunu üstlenme misyonunu meşruiyet aracı olarak görmektedirler. Bu süreç modernleştirilme sürecinde olan ülkelerde görülen darbelerin temel nedenidir.

Dünya geneline baktığımızda darbeler, ulusal ve uluslararası gelişmelere göre tarihsel süreçte, Anglosakson sistemi dışında kalan hemen her ülkede görülmüştür (Gök, 2018: 9). Aslında bunun nedeni batıda tek biçimli bir modernleşme yaşanmamasından kaynaklanmaktadır. Yani toplumsal dinamiklerin siyasal değişimi belirlediği ve karşılıklı beslediği evrimci modernleşme (İngiltere, Amerika) ve siyasal iktidarın toplumu dönüştürdüğü ve şekillendirdiği devrimci modernleşme (Fransa) modelleri vardır (Çetin, 2007, 32-33).

Anglosakson geleneğiyle şekillenen ülkelere baktığımızda sadece Amerika Birleşik Devletleri'nde 1933 yılında pek bilinmeyen bir darbe girişiminin önlenmesi olmuştur. İngiltere'de ise modern darbe diyebileceğimiz ne bir darbe olmuştur ne de bir darbe girişimi olmuştur. Kıta-Avrupası yönetim geleneğiyle şekillenen ülkelere bakacak olursak Fransa, Almanya, İtalya, İspanya, Portekiz, Rusya, Türkiye ve diğer ülkelerde –özellikle Latin Amerika ve Afrika ülkelerinde- başarılı veya başarısız bir darbe veya darbe girişimi olduğu görülmektedir.

Anglosakson yönetim geleneği ile evrilmiş ülkelerde darbelerin olmamasının sebeplerinden bazıları şunlardır: bu ülkelerde liberal bir yönetim tarzı, liberal bir ekonomi ve liberal bir sosyal yaşam alanı vardır. Bir başka sebep ise Kıta-Avrupası geleneğini de içine alan, günümüzde siyasal, sosyal, ekonomik, kültürel ve yönetsel alanda kullandıkları kurumların evrimsel bir süreç içerisinde oluşması sonucunda batı dışı devletlerdeki gibi modernleştirme misyonu üstlenen ister askeri olsun ister sivil olsun ülkeyi sahiplenen herhangi bir bürokratik elit tabaka ortaya çıkmamıştır. Diğer bir sebep ise orta sınıfın ekonomik olarak rahat bir yaşam sürmesi ve ülkenin ekonomisinin dünya standartlarının üzerinde bir seviyede olmasıdır. Yani bu ülkelerde siyasi konulardan önce ekonomik konuların ülke vatandaşlarını ilgilendirmesi, hatta bu

ülkelerde seçimlere girilirken ülke partiler veya başkan adayları siyasi ayrışmadan çok daha fazla ekonomik olarak vaatlerde bulunmaktadırlar.

Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Kanada ve diğer Anglosakson geleneğine haiz ülkelerde 'neden darbe olmuyor'un cevabı yukarıda saydığımız sebeplerle yakından alakalıdır. Burada gözlemlediğimiz en önemli sonuç sivil- asker arasındaki ayrımın açık bir şekilde belirlenmiş olmasıdır.

2. Anglosakson Gelenek ve Darbe

Anglosakson gelenekten gelen devletlerin ortak özellikleri şunlardır: siyasal olarak liberal bir demokratik sistemin olması; idari olarak yeni kamu yönetimi anlayışının varlığı; sosyal olarak düzenleyici devlet anlayışının görülmesi; ekonomik olarak ise serbest piyasa ile küresel bir pazar ekonomisinin içerisinde yer almasıdır. Bu gelenek içerisinde darbe olmamasının sebeplerinin başında liberal anlayış gelmektedir.

Modern devlet örgütlenmesinin temel sorunundan birini oluşturan askeri gücün kontrolü, "belirli bir coğrafya üzerinde şiddeti kullanma tekeli meşru biçimde elinde bulunduran devletin" (Weber, 1996: 132) temel sorumluluğundadır. Günümüze kadar askeri gücün bürokratik yönetim yapısının kontrolüne ilişkin, sivil ve demokratik kontrol olmak üzere iki model gelişmiştir. Tarihsel olarak bakıldığında, sivil kontrol demokratik kontrolden önce ortaya çıkmıştır. Bunun temelinde, sivil kontrol modelinin liberal demokratik devlet biçiminin içerisinde gelişmiş olması yer almaktadır. Sivil kontrol, esas olarak modern devletin meşru şiddet kullanma tekelinin ana örgütlenmesini oluşturan ordunun elindeki şiddet araçlarından kaynaklanan nispi gücünün nasıl kontrol edilebileceği üzerinde durmaktadır. Sivil kontrol kavramı, 1950'li yıllardan itibaren Amerikan yönetim yaklaşımı içerisinde gelişmiştir. Amerikan anayasasının sivil kontrole dayalı olarak oluşturulmasına rağmen, sivil kontrolün kavramsal olarak ifadesi bu dönemde Samuel Huntington tarafından gerçekleştirilmiştir (Barbak, 2017: 98).

Samuel P. Huntington bunu sivil ve asker arasında rollerin ve sorumlulukların ayrımı olarak analiz etmektedir. Huntington (2006: 23-24) bu süreci şu şekilde açıklamaktadır: "17. ve 18. yüzyılda, İngiltere ve Amerika'da silahlı kuvvetler genelde tahta bağlı olmuş, bu nedenle de 'sivil denetim' sloganı, parlamentodaki gruplar tarafından, tahta karşı güçlerini arttırmak amacıyla kullanılmıştır. Ancak kral da tıpkı kendileri gibi bir sivil olduğundan, istedikleri aslen genel anlamda bir sivil denetimden ziyade, parlamentonun silahlı kuvvetler üzerindeki denetimini azami seviyeye çekmek olmuştur. Parlamento denetimi de silahlı kuvvetlerin gücünü azaltmanın bir yolu olarak değil, kralın gücünü sınırlamanın bir yolu olarak düşünülmüştür. Günümüzde, Kongre ve Başkan ABD'de benzer bir mücadele içindedirler. Kongreyi silahlı kuvvetlerin verimli şekilde denetim altında tutulması açısından gereğinden fazla büyük ve zayıf biçimde örgütlenmiş bulan icranın başı konumundaki Başkanlık makamı, sivil denetimi Başkanlık denetimi ile özdeşleştirmektedir".

Huntington sivil denetimi, toplumsal sınıfların sivil denetimi ve siyasi rejimin sivil denetimi şeklinde ayırmaktadır. Toplumsal sınıfların sivil denetimi; 18. ve 19. yüzyılda Avrupa'da var olan aristokrasi ve burjuvazi sınıfından aristokrasi sınıfı askeri kuvvetlerin içerisinde daha etkindir. Bu nedenle aristokratları kontrol etmenin yolu askeri kuvvetleri kontrol etmekten geçtiği için liberal burjuvazi sınıf sivil denetimi sahiplenmiştir. Siyasi rejimin sivil denetimi ise belli bir siyasi rejimin (demokrasinin), sivil denetimi teminat altına alabileceği yönünde bir iddiadır. Çünkü Silahlı kuvvetler, demokratik bir ülkelerde sivil denetimi zayıflatabilir, demokratik

yönetimin kurumları aracılığıyla çok geniş bir siyasi güç elde edebilir (örneğin II. Dünya Savaşı'nda Amerika Birleşik Devletleri). Dolayısıyla öznel sivil denetim bir siyasi rejimin tekelinde değildir (Huntington, 2006: 114-15). Huntington bu genel yapıyı tasvir ederken ayrıca bir de kurumsal ayırım teorisini oluşturmuştur. Bu teoriye göre siviller askeri alanlarda ve askeri konularda askerlerin otonom yapısını ve özerkliğini tanımalı ve korumalıdır. Bunun karşılığında ise askerler askeri olmayan konularda siyasi irade ve otoriteye mutlak itaat etmedirler (Sandıklı, 2016: 16).

Anglosakson ülkelerde sivil-asker arasındaki bu dengeli ilişkiyi hafiften sarsabilecek birkaç olay yaşandı veya bunlara iddialarda vardı diyebiliriz. Bu olaylardan ilki 1933 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşandığı iddia edilen bir darbe girişimidir.

1929 Büyük Buhran'dan sonra ekonomik olarak çok kötü olan Amerika'da işsizlik artmış, evsizlerin sayısı çoğalmış, genel anlamda halk fakirleşmiş ve büyük ticari şirketlerin karları büyük miktarda azalmış bir ortamda yani Amerika Birleşik Devletleri'nde, 1933'te darbe tehlikesi atlatılmış ve girişim darbecilerin liderlik teklif ettikleri generalin (General Smedley Butler) bu durumu Temsilciler Meclisi'ni haberdar etmesi ile öğrenilmişti. Fakat iddiaların gerçek olduğunun ortaya çıkmasına rağmen Amerikan yönetimi konuyu örtbas etmiş ve girişimciler hakkında işlem yapılmamıştır. Bu dönemde 1933'te başkan Franklin Delano Roosevelt'ti. Roosevelt ekonomiyi ayağa kaldırmak ve sistemi yeniden hayata geçirebilmek maksadıyla bir dizi tedbirler alıp yeni programları uygulamaya koymuştu ama Amerika'nın bazı zengin ve yönetimde etkin olan çevreleri tedbirlerden rahatsızlık duymuştu. Bu İtalya ve Almanya'daki faşist rejimlere destek olan ABD şirketlerinin patronları zengin iş adamları tarafından görevlendirilmiş olan ve başarılarında eski bir lejyonerin bulunduğu kişiler Butler'ı defalarca ziyaret edip darbe yapmasını teklif etmişlerdi. Roosevelt yönetiminin Amerika'yı felakete sürüklemekte olduğu iddia ediliyor, darbeyi memleketin önde gelen iş adamlarının finanse edeceklerini söylüyor ve "Amerika'nın tek kurtuluşu, faşist bir iktidardır" diyorlardı. Bu iş adamları 3 milyon \$ ve 500.000 paralı asker hazırlamışlardı. Beyaz Saray basılıp Roosevelt'i öldürüp darbe yapmak isteyen firmalar: J.P. Morgan, la Chase National Bank, Dupont, Standard Oil, General Motors, Goodyear, Prescott Bush. Roosevelt'i öldürmek isteyen bu patronlar sadece vergi ödemekten rahatsız değillerdi. ABD'yi her yere saldırtmak ve kar etmek istiyorlardı. Roosevelt'in sosyal yardım ve kalkınma programları yüzünden bu firmalar güç kaybediyordu. Fakat General Butler'ın kongreye şikayeti ile darbe başlamadan bitti** (Bardakçı- <https://t24.com.tr>- <http://www.derindusunce.org>).

† "Para basma yetkisini FED'den alıp devlete vermeye çalışan ABD başkanlarından 4'ü öldürüldü. Kennedy sonuncu". ABD'de Gerçekleşmiş Bir Darbe Girişimi, <http://www.derindusunce.org/2017/03/17/abdde-gerceklesmis-bir-darbe-girisimi/>.

§ General Butler, Amerikan ordusunun ulusal savunma değil özel firmalar hesabına soygun yaptığını fark edince 14 sayfalık bir kitapçık yazdı: War is a racket (Savaş bir şamataadır).

** Sonuç olarak General Butler, 1934 Kasım'ında Amerikan Temsilciler Meclisi'ne başvurdu, Amerika Aleyhtarı Faaliyetler Komitesi'ne çok önemli bilgiler vereceğini söyledi. Komite raporunu iki ay sonra tamamladı. Bazı bölümleri sansürlenerek yayınlanan raporda darbe girişiminin söz konusu olduğu, General Butler'in iddialarından bazılarının gerçeği yansıttığı ve elde kesin kanıtların da bulunduğu söyleniyordu. Darbe iddialarının doğrulanmasına rağmen, Amerikan yönetimi darbeciler ile ilgili hiçbir girişimde bulunmadı ve dosya alelacele kapatıldı. Murat Bardakçı, "Amerika'da darbe olmaz' demeyin! 1933'te Beyaz Saray'ı basıp Başkan Roosevelt'i makamında vuracaklardı", <https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/1281635-amerikada-darbe-olmaz-demeyin-1933te-beyaz-sarayi-basip-baskan-roosevelti-makaminda-vuracaklardı>, <https://t24.com.tr/haber/abddeki-darbe-girisimi-ortbas-edildi.354842>, ABD'de Gerçekleşmiş Bir Darbe Girişimi, <http://www.derindusunce.org/2017/03/17/abdde-gerceklesmis-bir-darbe-girisimi/>.

Amerika'da demokratik siyasal iktidar ile askeri güç arasında stabil bir denge vardır. Yani Amerika'da seçilmiş ve atanmışlar- siyasal iktidar, sivil bürokrasi ve askeri bürokrasi- arasındaki ilişki sağlıklı, olması gerektiği şekliyle devam etmektedir. İngiltere'de de Amerika benzeri bir sivil-askeri denge sistemi vardır.

İngiltere ve ABD'de orduları kuruluşlarından itibaren sivil kontrole tabi kılınmıştır (Gök, 2018: 13). İngiltere'de Amerika'nın aksine darbe veya en küçük bir sivil-asker arasında güç dengesinin bozulması iddiası bile yoktur. Anglosakson geleneğinde net şekilde bir darbeler silsilesinden bahsedilemezken 1920'den 1980'li yıllara kadar Fransa'dan Portekiz'e kadar Avrupa'nın birçok güçlü Kıta-Avrupası geleneğinden gelen ülkelerde başarılı, başarısız darbeler ve darbe girişimleri yaşanmıştır.

3. Kıta-Avrupası Geleneği ve Darbe

Kıta-Avrupası geleneğiyle siyasal, sosyal, ekonomik ve yönetsel/ bürokratik alanları şekillenmiş fakat Anglosakson geleneğinden gelen nokta itibari ile yönetsel alan haricinde (kısmen geleneksel-yeni kamu yönetimi ayrımı) çokta sert bir ayrımın olmadığı gözlemlenmektedir. Anglosakson ve Kıta-Avrupası ülkeleri genel kabul gören düşünceye göre dünyada demokratik yönetimin etkili bir şekilde uygulandığı ülkeler ABD, İngiltere, Fransa, Almanya'dır.

20. yüzyılın ilk çeyreğinden son çeyreğine kadar Kıta-Avrupası ülkelerinde yaşanan darbe ve darbe girişimlerinin her birinin farklı sebepleri olduğu gibi ortak sebepleri de vardır. Bu ortak sebepler ağırlıklı olarak şu şekilde sıralanabilir: büyük buhranla birlikte devletin her şeye müdahil bir yönetim anlayışına doğru evrilmesi -yani liberal anlayıştan kopmalar veya liberal anlayışı benimsememe-, ekonomik olarak ülkelerin iktisadi alanda birçok sorun ile karşılaşması, ayrıca ilk bölümde de bahsettiğimiz gibi siyasal iktidarın toplumu dönüştürdüğü ve şekillendirdiği devrimci modernleşme modeli olarak Fransız devriminin görülmesinin sonucunda toplumu dönüştürme misyonunu üstlenen bürokratik seçkinlerin ülke yönetimine sürekli olarak müdahil olması, yani atanmışların seçilmişlerin alanına müdahil olması veya sivil-asker arasında rol karmaşası yaşanmasıdır.

Başta Fransa, Almanya, İtalya, İspanya, Portekiz ve Türkiye olmak üzere birçok darbe ve darbe girişimleri yaşanmıştır. Bu ülkeler arasında sadece Türkiye'de 1980 sonrası serbest piyasa ekonomisinin benimsenin küreselleşmenin yolu açılmasına rağmen hala günümüzde 'darbe olmaz'ın garantisinin verilmediği tek ülke olarak göze çarpmaktadır. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra sadece Almanya'da darbe veya darbe girişimi olmamıştır. Türkiye'de resmi olarak kabul edilen darbe veya darbe girişimlerinin hepsi ikinci dünya savaşı sonrasında olmuştur. Kısaca Kıta-Avrupası'nda yaşanan darbe ve darbe girişimlerine bakmakta yarar vardır. Çünkü hangi sebeplerden dolayı bu darbelerin yapılmış olması, Kıta- Avrupası geleneğindeki ülkelerin demokratik geleneklerinin daha yerinde anlaşılması adına önemli görünmektedir.

3.1. Almanya'da Darbe Girişimleri

2. Dünya Savaşı'na kadar Almanya'da sırasıyla şu rejimler uygulanmıştır: 1871-1918 yıllarında İmparatorluk dönemi, 1918-1933 yıllarında Weimar Cumhuriyet Dönemi ve 1933-1945 arası totaliter-otoriter sisteminin en önemli özelliklerini içerisinde barındıran Hitler Almanya'sı yani Nazi Dönemi görülmektedir (Çam, 2000: 276). Bu dönemlerde Almanya'nın parlamenter kurumları Fransa, İngiltere ve ABD'ye göre daha zayıf kalmıştır. Bu dönem içerisinde Almanya'da

askeri güç/ ordu devlet içerisinde ayrıcalıklı konuma sahip olmuştur. Ancak 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ordunun konumu değişmiş ve kitlesel katılım başlamıştı (Öz, 2006: 65). Zaten bu dönemden sonra Almanya'da herhangi bir darbe girişimi de görülmemektedir.

İlk darbe girişimi 1920 yılında Weimar Cumhuriyeti'ne (1919–1933) karşı düzenlenmiştir. Weimar Cumhuriyeti, Adolf Hitler'in Nazi Partisi iktidarına kadar sürmüştür. Cumhuriyete karşı olan muhalifler, militarizm ve saldırgan bir politika izleyerek Versay Barış Antlaşması'nın ağır şartlarına karşı gelmiş ve bunun sorumlusu olarak da Cumhuriyeti göstermişlerdir. İşte bu militarist grup 1920 yılında darbe girişiminde bulunmuştur. Amerikan doğumlu bir gazeteci olan Wolfgang Kapp'ın önderliğinde I. Dünya Savaşı'nda savaşmış eski askerle birlikte 13 Mart 1920 yılında yönetimi ele geçirerek Kurucu Meclis'i dağıttıklarını ve anayasayı ortadan kaldırdıklarını ilan etmişlerdir. Bu darbe girişimi sırasında ordu bu olaya edilgin bir tutum almasına karşı girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Kapp darbesinin başarısız olmasının nedeni, Berlin'deki işçi ve memurların genel grevi olmuştur (Sander, 2007: 19-20).

İkinci darbe girişimi Nazilerden gelmiştir. Her şey Hitlerin Alman İşçi Partisi'ne katılması ile başlar. 1920'de parti ismini Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi (Nazi) olarak değiştirmişti. Nazi Partisi Yahudi, komünizm ve parlamento karşıtıydı ve general Ludendorff tarafından da desteklenmişti (Sander, 2007: 21). Hitler, Cumhuriyetin silahlı gücünü eline geçirip merkezi yönetimi devralarak temel amacını (Mussolini'nin Roma'da yaptığının bir benzerini) Berlin'de uygulamak istiyordu. Fakat 1923 yılında 'Birhane Darbesi (Hitler Putsch)' başarısız oldu ve Hitler hapse atıldı (Çakı, 2018: 86).

Üçüncü darbe girişimi bu sefer 1944 yılında Nazi hükümetine yapılmıştı. Alman ordusu içinde Hitler'e bir suikast ve darbeye devirme eğilimleri vardı. Stauffenberg gibi subaylar bunun öncülüğünü yapmıştı. Darbecilerin planı, "Hitler tarafından askeri rapor vermek üzere çağrılan albay Stauffenberg, evrak çantasındaki zaman ayarlı bombayı patlatacak, en iyi ihtimalle Hitler, Göring ve Himmler, en kötü ihtimalle sadece Hitler ölecek ve General Olbrich Berlin civarındaki askeri birliklere 'valkyrie' (el koyma) emri verecek ve Berlin'deki kilit binalar ele geçirilerek Nazi iktidarına son verilecekti". Fakat bomba patladı Hitler^{††} şans eseri kurtuldu ve plan başarılı olmadı. Bu plandan sonra 5000 kişi tutuklanmış ve bazıları idam edilmiştir (Shirer, 1979: 305).

3.2. Fransa'da Darbe ve Darbe Girişimi

Aslında Fransız Devrimi'nin hemen akabinde bir darbe olmuştur. Bu darbeyi Napoleon Bonaparte 1799 yılında yapmıştır. Napoeleon direktuarı devirerek askeri monarşiyi kurmak istemiştir. Bu neden ile darbeden sonra birinci konsül olarak Napoleon, 1804'te imparatorluk tacını Papa'dan almıştır (Komisyon, 1967: 398). Burada tipik modern bir darbeden söz etmek zordur. Fakat Fransız devrimine benzer bir ihtilalden bahsedemeyiz. 20. yüzyılda ise Fransa'da darbe (1958) ve başarısız bir darbe girişimi (1961) olmuştur.

^{††} Hitler, gece yarısı radyodan halka şöyle hitap etti:

"Alman Halkı!

...

Albay Kont Stauffenberg'in koyduğu Bomba iki metre sağımda patladı... Bana ise hiçbir şey olmadı... Bunu Tanrı'nın bana verdiği görevin bir tanıtı sayıyorum..." (William L. Shirer, *Nazi İmparatorluğu –Çöküş*, s. 332.)

1958 yılında General De Gaulle, “Fransa’nın parçalanmaya doğru gittiğini, bu nedenle kendisinin cumhuriyetin sorumluluklarını üstlenmeye hazır olduğu” demecini vermiştir. Bunun nedeni, dönemin hükümet başkanı Guy Mollet’in ellili yıllarda Cezayir’deki etkinliğini yitirmeye başlayan ve daha liberal bir Cezayir politikası izleyeceğini açıklamış olmasıydı. Hükümetin Cezayir’den çekilmesi ihtimaline karşı oradaki Fransız kumandanlar bir darbe yapmışlar ve Cezayir’de ve Sahra’da geçerli olmak üzere bir ‘selamet-i umumiye’ komitesi kurup Fransız hükümetini istifaya çağırılmışlardır. İstifa eden Mollet’in yerine De Gaulle gelmiş ve daha sonra yeni anayasa kabul edilip 5. Cumhuriyet kurulmuştur (Göze, 2013: 648-649).

1961 Darbe girişiminin temel nedeni ise De Gaulle’un Cezayir kolonisini bağımsız kılmanın yollarını aramasıydı. Bu arayış onu iktidara getiren milliyetçi askerlerin ve Cezayir’deki Fransız vatandaşların tepkisini çekmiştir. Bu süreçte De Gaulle’e bir de suikast tertibi düzenlenmiştir. Hükümetin, Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi ile görüşmeye başlamasına tepki olarak Fransız ordusundaki bazı askerler darbe girişiminde bulunmuşlar. Bu girişim başarısız olmuştur. Sonuçta Mart 1962’de Fransa ile Ulusal Kurtuluş Cephesi arasında ateşkes sağlanmış ve aynı yıl referandum ile Cezayirliilerin neredeyse tamamının kabul oyu vermesiyle Cezayir bağımsızlığını kazanmıştır (Kanadıkırık, 2016: 62–69).

3.3. Diğer Kıta-Avrupası Ülkelerinde Darbe ve Darbe Girişimleri

İtalya’da De Lorenzo’nun Piano Solo (1964) ve Tora Tora (1970) darbe girişimleri yaşanmıştır#. Aynı süreç İspanya ve Portekiz’de de yaşanmıştır. İspanya’da öncelikle 1936 yılında Franco önderliğinde ordu üç yıl sürecek bir iç savaş sonucunda iktidara gelmiş ve 1975’e kadar ülke diktatörlük ile yönetilmiştir. Daha sonra 1981 yılında meclisin basan 200 kadar askerinin ufak bir girişimi olmuştur. Portekiz de ise 1974 karanfil devrimi görülmektedir. Karanfil devrimi aslında, 1928’de darbe hükümetine giren 1932 yılında başbakan olup 1968 yılına kadar ülkeyi yöneten Salazar’ın kurmuş olduğu diktatörlük rejimine karşı bir darbe girişimidir. Rusya’da ise Sovyetler birliğinin dağılma döneminde Yeltsin’e karşı Kızıl ordunun başarısız bir darbe girişimi olmuştur. Türkiye’de ise her on yılda bir darbe ve darbe girişimleri görülmektedir. Sırasıyla 27 Mayıs 1960 askeri darbesi, 1971 askeri muhtıra, 12 Eylül 1980 askeri darbesi, 28 Şubat 1997 postmodern darbe, 27 Nisan 2007 e-muhtıra ve son olarak 15 Temmuz 2016 başarısız darbe girişimi vardır. Bu darbeler silsilesi şu şekilde okunabilir; temel neden olarak askeri bürokratik yapının hakim unsur olarak varlığını devam sürdürmesi, demokrasinin zayıflığı, liberal anlayışın tam olarak yerleşmemiş olması ve ekonomik yapının müreffeh bir hayatı sunmaması gibi nedenler şeklinde sıralanabilir. Genelde demokrasinin kurum ve kurallarıyla tam olarak yerleştiği 20. yüzyıl dünyasında, bu birkaç örnek dışında darbelerin tam anlamıyla liberalleşmemiş ve dolayısıyla demokratikleşmemiş ülkelerde meydana geldiği görülmektedir (Gök, 2018: 9).

Sonuç

Anglosakson ve Kıta-Avrupası geleneklerinde darbelerin ve darbe girişimlerinin genel anlamda görülmemesinin görülse bile başarısız olmasının temel sebeplerini şu şekilde sıralayabiliriz. İlk sebep, 1980 sonrası küreselleşmeyle birlikte ekonomik olarak ülkelerin orta gelirli insanların refah seviyelerinin artması nedeniyle askeri gücün darbe sırasında temel destek alacağı unsurlardan olan halk unsuru desteğini yitirmesidir. Çünkü ekonomik yapısı dengeli olan,

Ayrıntılı bilgi için: Gladyo Derleri- Avrupa Derin Devletiyle Nasıl Hesaplaştı? <http://www.solakkedi.com/dunyanin%20civisi/gladyo.html>.

iktisadi faaliyetleri dünya standartlarını yakalamış bir ülkede darbe yapılarak ekonomik olarak daha kötüye gitmeyi hiçbir vatandaş onaylamaz.

İkinci bir neden liberal demokratik anlayışın olmasıdır. Sadece seçimden seçime kabul edilmiş gibi görünen demokratik anlayıştan öte, bağımsız sivil toplum örgütleriyle birlikte hayatın her alanında temsil edilirliliğini hissetmek en önemli nedenlerden bir tanesidir.

Üçüncü neden modernleştirilmiş toplumlardaki gibi bir askeri bürokratik yapının getirdiği statükocu anlayışın olmamasıdır. Siyasal iktidarın yapmış olduğu her politik hamlenin askerleri bürokrasinin hoşuna gider mi gitmez mi düşüncesi ile hareket etmemesi, politika üretilirken hesap verilebilirlik, saydamlık ve şeffaflık kriterlerine uygun olarak davranılmasıdır.

Dördüncü neden sivil-asker denetiminin dengeli olmasıdır. Demokratik bir ülkede sivil alan ile askeri alan belli kurallar etrafında belirlenmektedir. Bu alanların ihlalinde uygulanacak cezai müeyyidelerde belirlidir, kesin bir şekilde uygulanmaktadır. Bu sistemde daha çok sivil kontrol öne çıkmaktadır. Çünkü meşru güç kullanma tekeline sahip olan devletin, bu yetkiyi orduya bırakarak kontrol edilmesi gereken bir unsur oluşmaktadır. Yani temelde “bizi düşmandan koruyan ordudan bizi kim koruyacak düşüncesi”nin ete kemiğe bürünmüş hali olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç olarak felsefik ve tarihsel olarak birbirinden ayrı gibi görünse de Anglosakson ve Kıta-Avrupası geleneği ile yoğrulmuş Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Fransa ve Almaya gibi ülkelerde günümüzde bir darbe olma ihtimalinin çok uzak görüldüğünü söyleyebiliriz. Çünkü bu saydığımız sebeplerden küreselleşme, liberal demokratik anlayış, refah seviyesinin yüksek olması, askeri elitizmin olmaması, sivil-asker ayrımının katı kurallarla yapılması gibi durumlar birleşince bir ülkede darbe olma olasılığı zayıflamaktadır. Çünkü darbeyi yapacak askeri gücün ulusal ya da uluslararası mecrada kendini savunacak herhangi bir meşruiyet alanı kalmamaktadır.

Kaynakça

“ABD’de Gerçekleşmiş Bir Darbe Girişimi”, <http://www.derindusunce.org/2017/03/17/abdde-gerceklesmis-bir-darbe-girisimi/> (Erişim tarihi: 10 Kasım 2018)

Atay, A. S., (1998), Çok Partili Dönemde Türkiye’de Ordunun Siyasal Rolü ve Devlet Yapısı İçindeki Rolü, İstanbul: Anadolu Üniversitesi Basımevi

Akarsu, B., (1998), Felsefe Terimler Sözlüğü, 11. Baskı, İstanbul: İnkılap Yayınları

Barbak, A., (2017), “Darbe Olgusunun Yönetmel Boyutu: Kamu Örgütlenmesi Bağlamında Kavramsal Bir Tartışma”, Adnan Menderes Üniversitesi Uluslararası Darbe Sempozyumu 26-27-28 Mayıs 2017- “27 Mayıs 1960’dan 15 Temmuz 2016’ya” Darbeler ve geçmişten Günümüze Darbe Olgusu ve Millet Egemenliği Kültürü-, Bildiri Kitabı Cilt I, Editörler Mustafa Aslan, Ramazan Kemal Haykıran vd., Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları, Aydın, 2017, s. 89-113

Bardakçı, M., (2018), “Amerika’da darbe olmaz demeyin! 1933’te Beyaz Saray’ı basıp Başkan Roosevelt’i makamında vuracaklardı”, <https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/1281635-amerikada-darbe-olmaz-demeyin-1933te-beyaz-sarayi-basip-baskan-roosevelti-makaminda-vuracaklardi> (10 Kasım 2018)

Çakı, C., (2018), “Weimar Cumhuriyeti’nde Bolşevizm’in Korku Çekiciliği Bağlamında Alman Propaganda Posterlerinde Kullanımı”, KTÜ İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 10, Yıl: 2018, s. 83–101

Çam, E., (2000), Çağdaş Devlet Sistemleri, İstanbul: Der Yayınları

Çetin, H., (2007), Modernleşme Krizi- İdeoloji ve Ütopya Arasında Türkiye, Ankara: Orion Yayınevi

Fedayi, C., (2014), Siyaset Bilimi, 4. Baskı, Ankara: Kadim Yayınları

Heywood, A., (2012), Siyasetin Temel Kavramları, Ankara: Adres Yayınları

Huntington, S. P., (2006), Asker ve Devlet, Çev. K. Uğur Kızılaslan, İstanbul: Salyangoz Yayınları

<https://www.etimolojiturkce.com/kelime/darbe> (Erişim tarihi: 2 Kasım 2018)

<https://osmanlica.ihya.org/darabat-nedir-ne-demek.html> (Erişim tarihi: 2 Kasım 2018)

<http://www.fransizcasozluk.net/coup.htm>, <https://ingilizce.ihya.org/coup.html> (Erişim tarihi: 2 Kasım 2018)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=DARBE (Erişim tarihi: 2 Kasım 2018)

Kanadıkırık, H., (2016), “Fransa’da Son Darbe: General De Gaulle ve Halkın Direnişi”, Toplumsal Tarih Dergisi, Sayı: 27, Yıl: 2016

Komasyon, (1967), İhtilaller ve Darbeler Tarihi, Çev. Sabiha Bozbağlı, İstanbul: Cem Yayınevi

“Gladyo Dersleri- Avrupa Derin Devletiyle Nasıl Hesaplaştı?”
<http://www.solakkedi.com/dunyanin%20civisi/gladyo.html> (Erişim tarihi: 12 Kasım 2018)

Gök, N., “Sebepler ve Sonuçlarıyla Bir Kısırlı Döngü: Darbeler. Arjantin, Brezilya, Şili ve Türkiye Üzerine Bir İnceleme”, *İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Danışman: Süleyman Ekici, Malatya

Göze, A., (2013), *Siyasi Düşünceler ve Yönetimler*, İstanbul: Beta Yayınevi

Powell, J. M.- Thyne, C L., (2014), “Global Instance of Coups from 1950 to 2010: A New Dataset”, *Journal of Peace Research*, 48(2), s. 249–259

Sander, O., (2007), *Siyasi Tarih 1918–1994*, 16. Baskı, İstanbul: İmge Kitabevi

Sandıklı, A., (2016), “Darbe Kavramı ve Darbelerle İlgili Değerlendirme”, BİLGESAM, Bilge Adamlar Stratejik Araştırma Merkezi, 1. Uluslararası Demokrasi Sempozyumu’nun açılış oturum sunumu, 16 Aralık 2016

Shirer, W. L., (1979), *Nazi İmparatorluğu –Çöküş*, Çev. Rasih Güran, İstanbul: Hürriyet Yayınları

Weber, M., (1996), *Sosyoloji Yazıları*, Çev. Taha Parla, İstanbul: İletişim Yayınları

Öz, B., (2006), “Uluslaşma, Orduların Değişen Rolü ve Sivil Kontrol”, *Atatürk Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, Yıl: 2006, s. 57–79